

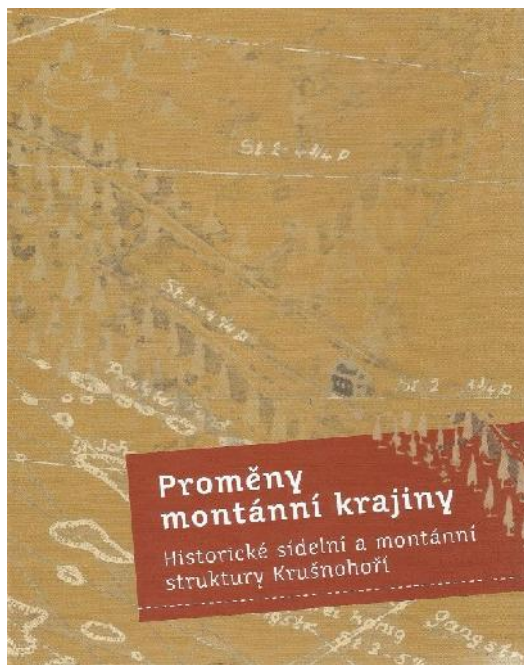
**Karel, T., Kratochvílová, A. (eds.): Proměny montánní krajiny.
Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří**

Jakub Jelen

jakub.jelen@natur.cuni.cz

Univerzita Karlova v Praze, Přírodovědecká fakulta, katedra sociální geografie a regionálního rozvoje,
KUHIG – Centrum pro výzkum v kulturní a historické geografii, Albertov 6, 128 43, Praha 2

Karel, T., Kratochvílová, A. (eds.): Proměny montánní krajiny. Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří. Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Lokti, Loket 2013, 232 s. ISBN 978-80-904960-3-3

Průmyslová a těžební tradice Krušnohoří je v posledních letech objektem zájmu mnoha výzkumných projektů. V roce 2013 vydalo loketské územní odborné pracoviště Národního památkového ústavu publikaci *Proměny montánní krajiny*, s podtitulem *Historické sídelní a montánní struktury Krušnohoří*. Jedná se o výstup výzkumného úkolu „výzkum, dokumentace a hodnocení industriálního dědictví – výzkum a dokumentace krajinné a urbanistické struktury Krušnohoří“. Poznání a dokumentace mnohaleté průmyslové innosti, která utvářela krajinu Krušných hor, patří do oblasti zájmu nejen státní památkové péče, publikace by proto neměla uniknout zájmu jak geografů, tak dalších příslušníků historické geografie.

Knih je rozdělena do tří částí, z nichž každá obsahuje několik dílčích studií, které přináší vhled do právě zkoumaných témat. Formou hlubších sond jsou představena klíčová témata současného výzkumu, která jsou zasazena do kontextu vývoje průmyslu a osídlení Krušných hor od doby bronzové až po současnost.

Na přípravu publikace o celkem devatenácti kapitolách se podílely přes dvacet desítky autorů. Každý z nich prezentuje vybrané výsledky z nedávných výzkumů. Všechny kapitoly vzájemně propojují ústřední téma knihy, kterým je problematika sídelního a montánního dědictví Krušných hor. Kapitoly jsou rozděleny do oddílů podle tří hlavních tematických oblastí výzkumu.

První oddíl se věnuje nejstarším historickým zmínkám o osídlení a utváření krajiny. Krušné hory a jejich nerostné bohatství bylo využíváno již od pradávna. Proto je v samém úvodu první kapitola

zaměřena na zkoumání náznaků využívání nerostných surovin v oblasti již v době bronzové. Je evidována nápadná blízkost dokladů přítomnosti tehdejších lidí v okolí nálezů mědi a cínu. Další kapitoly se věnují vývoji osídlení Krušného úvalu ve 12. a 13. století, kdy docházelo k první výraznější kolonizaci zdejší krajiny, a to za pomoci cisterciáckého řádu. Tento řád se stal základem pro osidlování západního Krušného úvalu a jedním z hlavních protagonistů vrcholné středověké transformace. Hrál významnou roli při kopnickém trvalém osídlení nehostinných částí Krušných hor, byl centrem kultury vzdělanosti, hospodářství a politické činnosti v oblasti. Krušné hory se staly jakousi bránou cisterciáckého řádu na cestě do východu. Následující studie se věnuje prezentaci výzkumu středověkého osídlení formou krajinné sondy, kdy byly sledovány trendy vývoje v horské a podhorské oblasti. V první části knihy je dále zařazena kapitola týkající se problematiky zanikání sídel po roce 1945, kdy jsou sledovány demoliční práce a osídlovací akce nejen v pohraničním pásmu Krušných hor, včetně jejich vlivu na proměny sídelní struktury a rázu krajiny. V regionu bylo během 2. poloviny 20. století zbouráno přes 7 000 domů a dalších stavebních objektů. Další dvě případové studie se již věnují osudům a proměnám konkrétních lokalit. Nejprve vývoji obce Hejbná, která si prošla všemi vývojovými etapami Krušného úvalu: od ústřední železárny v 16. století, přes úpadek těžby a na to navazující vznik tradičních železných výrob (krajkářství, později rukavičkářství), dále odsunem německých obyvatel po konci druhé světové války a s tím spojenými demolicemi a úpadkem regionu, až po jeho znovuoživení po roce 1989, kdy se z bývalého hornického města stává rekreační chatová oblast. Druhou lokalitou je zanikající osada Königsmühle, která sice nebyla plánovitě zbourána, avšak po odsunu původních obyvatel se začala samovolně rozpadat a zanikat. Do dnešní doby zde zbyla jen torza budov. Zachovalost staveb však stále vede k zamýšlení se a k úvahám o možných interpretacích života dřívějších obyvatel osady i po sedmdesáti letech. Soubor ruin utváří výjimečnou krajinnou scenérii a pozoruhodný *genius loci*, tedy atmosféru místa, která je jedinečná jak pro laiky, tak odborníky.

Druhá část knihy se zaměřuje na urbanistickou, architektonickou a stavební kulturu a její doklady v oblasti Krušného úvalu. Architektura západního Krušného úvalu byla dlouho opomíjeným tématem, až v poslední době je zde realizováno velké množství výzkumů, které přináší nové poznatky a pomáhají utvářet představy o bohatosti zdejšího architektonického fondu, který se utvářel zejména v návaznosti na místní průmyslové aktivity. Studie v této části publikace se nejprve zaměřuje na vznik města a vývoj jejich podoby od 16. století. Hlavním motivem je opět Krušnohorské hornictví, které dalo impuls k výstavbě zdejších sídel. Spojujícím prvkem se stává luteránství, které se na území veselánska začalo šířit po ústupu 16. století. Dvě kapitoly jsou věnovány stavbám ve městě Jáchymově. Nejprve výstavbu kostela sv. Jáchyma, který se dá označit za nejstarší luteránský chrám ve veselánsku, dále významným patricijským domem a nelze opominout ani studii v novanově opěvněném městě a jejich fortifikačním prvkem. Pozornost se ale nesoustředí pouze na město, diskutují se i vesnice a jejich proměny. Na příkladu Hejbné a Malého Hrzína je demonstrován odlišný vývoj těchto sídel, která se sice formovala ve stejném období, avšak odlišně využívala přírodní zdroje. První jmenované již bylo popsáno, druhé se nachází v podhorské oblasti a jedná se o klasické zemědělské sídlo, vzešlé ze středověké kolonizace. V závěrečné studii oddíl je představen návrh revitalizace horní části města Jáchymov, která je vlivem okolností ve značně nevyhovujícím stavu. Současný stav Jáchymova je dílem mnoha dlouhodobě negativních faktorů a velká část budov se nachází v havarijním stavebně-technickém stavu. Mimořádná architektonická hodnota zdejší zástavby proto není příliš známa. Návrh byl zpracován studenty ústavu památkové péče na Fakultě architektury Českého vysokého učení technického v Praze a představuje plán komplexní revitalizace ve všech prostranstvích a budov horní části města. Přestože se jedná pouze o školní projekt, obsahuje celou řadu velmi cenných nápadů, které by v případě realizace mohly pomoci Jáchymovu ke znovunabytí jeho bývalé slávy a důstojného vzhledu.

Třetí a hlavní část publikace pojednává o technických a montánních stavbách, areálech a činnostech. V krušnohorské krajině lze najít v rozdílném množství pozůstatky po všech typech činností, od prospekce, přes průzkum, až po samotnou těžbu. Montánní terénní reliéf je mimořádně cenný historický pramen, jelikož v sobě obsahuje doklady nejen o samotné těžbě nerostných surovin, ale také o návazných činnostech, jako jsou dopravní relikty (cesty), využívání vody (vodní kanály), úpravny rud (hutě) a samozřejmě osídlení. Pomyslnou červenou nití této poslední části je téma ve všech studiích voda. Nejprve je pozornost věnována vodním dílům Jáchymovského revíru, kdy jsou

dokumentovány povrchové relikty (bá ské rybníky a kanály) a d d i né štoly Barbora a Daniel, jejichž celková délka je p es 11 km. Další lokalitou, ve které probíhala dokumentace vodního hospodá ství je op t H ebe ná. I když se zde t žba zastavila již v 19. století, pomocí bá sko-historických dokument , historických mapových d l, terénního výzkumu a hlavn moderních technologií GIS a LIDAR bylo zjišt no mnoho detail zachovaných relik t a vodní systém byl díky t mto postup m zna n rekonstruován. Byly zdokumentovány charakteristiky zjišt ných vodních d l a popsán jejich dnešní stav. Jedná se o d myslný systém bá ských rybní k a vodních kanál . Že jde o opravdu unikátní dílo, dokazuje i to, že se rozkládá celkem na 35 167 m² a celková délka systému je p es 10 kilometr . Voda se v Krušných horách nevyužívala jen k montánním innostem, ale i k zabezpe ení provoz na n vázaných. Pod Jáchymovem se na b ezích Jáchymovského potoka nacházelo tzv. mlýnské údolí, jemuž je v novaná další studie, dokumentující zdejší objekty a jejich innosti. P vodní mlýny zde stály již od 16. století. Postupem asu se m nila jejich nápl práce. Nacházela se zde drátovna (hamr), papírna a mnoho dalších provoz . Jeden z nich byl v roce 1855 p estav n na továrnu na uranové barvy, která znamenala pro Jáchymov novou éru rozkv tu. Velká ást budov se nedochovala do 20. století. Zbylé budovy a celá lokalita jsou však výjime ným komplexem technických provoz navazujících na Jáchymovské doly. Mezi provozy související s t žbou nerostných surovin pat í rovn ž d evouhelná vysoká pec v Šindelové na Kraslicku, která je jednou z mála existujících památek svého druhu. Samostatná kapitola dokumentuje její historickou rekonstrukci. Záv r knihy je v nován dlouholetému projektu eské republiky a Svobodného státu Sasko, nominaci hornické kulturní krajiny Krušnoho í – Erzgebirge na seznam sv tového kulturního d dictví UNESCO. Je zde zaznamenán proces dokumentace a nominace lokalit na tento prestižní seznam.

Krajina Krušnoho í je ovliv ována montánními innostmi a k nim p idruženými aktivitami již po dlouhá století. Tato publikace ukazuje zájem o danou lokalitu, snahy o dokumentaci zanikajících historických objekt i o jejich záchranu. Kniha Prom ny montánní krajiny p edstavuje souhrn vybraných studií a dává tená ovi nahlédnout do širokého spektra výzkumných projekt v oblasti Krušnoho í. Podává ucelený a zajímavý p ehled ešených studií nejen Národním památkovým ústavem v Lokti, díky kterému poskytuje kvalitní základ pro uchopení tohoto rozsáhlého tématu. tená m se dostává do ruky v decky hodnotná a poutav sepsaná publikace, která je výchozím bodem pro budoucí šet ení. Oblast Krušnoho í je však rozsáhlá a téma výzkumu velice široké, což dokládá i množství ešených v deckých úkol . Jedná se o velice zda ilé dílo, které poskytuje dostate nou základnu pro realizaci a návaznost dalších výzkum . Díky tomu kniha zcela jist zaujme nejenom odbornou, ale i laickou ve ejnost, jelikož v sob kombinuje problematiku, která má p esah do architektury, urbanismu, historie a p edevším geografie, a rozhodn by nem la z stat bez povšimnutí.